

COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

©Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2012 р.
Цей переклад було здійснено за підтримки Цільового фонду Ради Європи з прав людини (www.coe.int/humanrightstrustfund). Суд не несе за нього відповідальності. Для отримання додаткових відомостей дивіться інформацію щодо авторських прав наприкінці цього документа.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2012.
This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court. For further information see the full copyright indication at the end of this document.

© Conseil de l'Europe/Cour Européenne des droits de l'homme, 2012.
La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour. Pour plus de renseignements veuillez lire l'indication de copyrights/droits d'auteur à la fin du present document.

ВЕЛИКА ПАЛАТА

СПРАВА СЕРГІЙ ЗОЛОТУХІН ПРОТИ РОСІЇ [CASE OF SERGEY ZOLOTUKHIN v. RUSSIA]

(Заява № 14939/03)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

10 лютого 2009 року

Це рішення є остаточним, але його текст може підлягати редакційним правкам.

У справі Сергій Золотухін проти Росії,

Європейський суд з прав людини, засідаючий Великою Палатою, до складу якої увійшли:

Жан-Поль Коста (Jean-Paul Costa), *голова*,
Ніколас Братца (Nicolas Bratza),
Франсуаза Тюлкен (Françoise Tulkens),
Хосе Касадеваль (Josep Casadevall),
Корнеліу Бірсан (Corneliu Bîrsan),
Карел Юнгвірт (Karel Jungwiert),
Елізабет Штейнер (Elisabeth Steiner),
Анатолій Ковлер (Anatoly Kovler),
Станіслав Павловські (Stanislav Pavlovschi),
Егберт Мійєр (Egbert Myjer),
Драголюб Попович (Dragoljub Popović),
Ізабель Берро-Лефевр (Isabelle Berro-Lefevre),
Паіві Хірвела (Päivi Hirvelä),
Джорджіо Малінверні (Giorgio Malinverni),
Луїс Лопес Герра (Luis López Guerra),
Мір'яна Лазарова Трайковска (Mirjana Lazarova Trajkovska),
Леді Б'янку (Ledi Bianku), *судді*,

та Майкл О'Бойл (Michael O'Boyle), *заступник секретаря*,

Після нарад за зачиненими дверима, які відбулися 26 березня 2008 року та 21 січня 2009 року,

Виносить таке рішення, що було прийняте в останній із зазначених вище днів:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа порушена за заявою (№ 14939/03), поданою до Суду проти Російської Федерації 22 квітня 2003 року відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) громадянином Російської Федерації, паном Сергієм Олександровичем Золотухіним (далі - заявник).

2. Заявника представляли пан Ф. Ліч та пан К. Коротєєв, адвокати Європейського центру з захисту прав людини. Російський уряд (далі – уряд) був представлений пані В. Мілінчук, колишнім уповноваженим Російської Федерації при Європейському суді з прав людини.

3. Заявник скаржився відповідно до статті 4 Протоколу №7 на те, що він двічі був притягнутий до відповідальності за одне і те саме правопорушення.

4. Заяву було передано на розгляд Першої секції Суду (п. 1 правила 52 Регламенту Суду). У порядку, встановленому п. 1 правила 26 Регламенту Суду, для розгляду справи зі складу Секції була створена Палата (п. 1 статті 27 Конвенції).

5. 8 вересня 2005 року Палата цієї Секції у складі Крістоса Розакіса, Пера Лоренцена, Снежани Ботучарової, Анатолія Ковлера, Ханлара Гаджисєва та Сверре Еріка Єбенса, суддів, а також Сорена Нільсена, секретаря Секції, оголосила заяву частково прийнятною.

6. 7 червня 2007 року Палата цієї Секції у складі Крістоса Розакіса, Лукіса Лукаїдеса, Ніни Вайїч, Анатолія Ковлера, Ханлара Гаджисєва, Діна Шпільмана та Сверре Еріка Єбенса, суддів, а також Сорена Нільсена, секретаря Секції, винесла рішення, в якому вона одноголосно постановила, що мало місце порушення статті 4 Протоколу №7, та присудила компенсацію моральної шкоди та судових витрат.

7. 5 вересня 2007 року уряд звернувся з клопотанням відповідно до статті 43 Конвенції та правила 73 Регламенту Суду про передання справи на розгляд Великої Палати. Колегія Великої Палати задовольнила клопотання 12 листопада 2007 року.

8. Склад Великої Палати було визначено відповідно до пунктів 2 та 3 статті 27 Конвенції та згідно з правилом 24 Регламенту Суду.

9. Заявник і уряд подали свої письмові зауваження по суті справи. Крім того, були отримані коментарі від третьої сторони, Інституту освіти з питань прав людини Паризької колегії адвокатів, якій Голова Суду дозволив подати свої письмові зауваження (п. 2 статті 36 Конвенції та п. 2 правила 44 Регламенту Суду).

10. Слухання справи у відкритому засіданні проходило в Палаці прав людини в Страсбурзі 26 березня 2008 року (п. 3 правила 59).

На судовому розгляді були присутні:

(a) *від уряду*

Пані В. МІЛІНЧУК (V. MILINCHUK), Уповноважений Російської Федерації при Європейському суді з прав людини,

Пані І. МАЙКЕ (I. MAYKE),

Пані Ю. ЦИМБАЛОВА (Y. TSIMBALOVA),

Радники;

(b) *від заявника*

Пан Ф. ЛІЧ (P. LEACH),

Адвокат,

Пан К. КОРОТЄЄВ (K. KOROTEYEV),

Радник.

Суд заслухав виступи пана Ліча, пана Коротєєва та пані Мілінчук.

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

11. Заявник народився у 1966 році і проживає у Воронежі.

A. Події 4 січня 2002 року

12. Події, описані сторонами і викладені у відповідних документах, розгорталися цього дня у такій послідовності.

13. Вранці 4 січня 2002 року заявник був доставлений у відділення міліції №9 Відділу внутрішніх справ у Ленінському районі міста Воронежа (далі –відділення міліції) для того, щоб з'ясувати, як йому вдалося провести свою подругу, пані П., на закриту територію військової частини.

14. У відділенні міліції заявник перебував спочатку в приміщенні паспортної служби. Він був п'яний і ображав співробітницю паспортного столу, пані Ю., та начальника відділу дорожнього руху, капітана С. Заявник проігнорував зроблені йому зауваження та попередження. Після того, як він відштовхнув капітана С. та спробував утекти, йому наділи наручники. Працівники міліції кваліфікували дії заявника як адміністративне правопорушення – дрібне хуліганство.

15. Заявник був доставлений в кабінет начальника відділення міліції, майора К. Майор К. склав протокол про хуліганську поведінку заявника, в якому зазначалось:

“Даний протокол був складений майором К., начальником відділення міліції №9, Воронеж-45, з метою реєстрації наступних фактів: 4 січня 2002 року, в 9 годин 45 хвилин, пан Золотухін, доставлений у відділення міліції №9 разом з пані П., яку він незаконно провів на закриту територію військової частини, нецензурно лаявся на співробітників міліції і на начальника [нерозбірливо], не реагував на зауваження, ігнорував прохання співробітників міліції припинити порушення громадського порядку, спробував втекти з відділення міліції, в результаті чого на нього було надіто наручники. Тобто, він учинив адміністративні правопорушення, передбачені статтями 158 і 165 Кодексу РРФСР про адміністративні правопорушення.”

16. Під час складання протоколу майором К. в його кабінеті також були присутні капітан С. і підполковник Н. Заявник став ображати майора К. і погрожувати йому фізичною розправою. Він знову спробував утекти і перекинув у кабінеті стілець.

17. Після того, як протокол було складено, заявника посадили в автомобіль для того, щоб доставити його в Грибановський РВВС (районний відділ внутрішніх справ). Водій, пан Л., майор К., підполковник Н. та пані П. їхали в одній машині. Дорогою заявник

продовжував лаятися на майора К. і погрожував убити його, якщо він порушить проти нього адміністративну справу.

В. Засудження заявника в адміністративному порядку

18. 4 січня 2002 року Грибановський районний суд визнав заявника винним у вчиненні правопорушення, передбаченого статтею 158 Кодексу про адміністративні правопорушення на підставі наступних фактів:

“Золотухін нецензурно лаявся і не реагував на зауваження.”

19. Заявник був засуджений до трьох діб адміністративного арешту. У постанові зазначалося, що вирок набуває законної сили з моменту оголошення і оскарженню не підлягає.

С. Кримінальне переслідування заявника

20. 23 січня 2002 року стосовно заявника було порушено кримінальну справу за обвинуваченням у вчиненні 4 січня 2002 року у відділенні міліції «хуліганства, пов'язаного з опором представникові влади, який виконує обов'язки по охороні громадського порядку або припиняє порушення громадського порядку» – правопорушення, передбаченого пунктом «б» частини другої статті 213 Кримінального кодексу. Наступного дня заявника було взято під варту. 1 лютого 2002 року проти заявника за іншими пунктами обвинуваченнями були порушені ще дві справи.

21. 5 квітня 2002 року заявнику було офіційно висунуто обвинувачення. У відповідній частині обвинувального акту зазначалося наступне:

“Вранці 4 січня 2002 року пан Золотухін був доставлений у відділення міліції №9 в Ленінському районі міста Воронежа для з'ясування обставин, за яких його знайома, пані П., потрапила на територію закритої військової частини Воронеж-45. У приміщенні паспортного столу відділення міліції №9 пан Золотухін, у стані сп'яніння, грубо порушуючи громадський порядок і виявляючи явну неповагу до суспільства, почав голосно лаятися на осіб, присутніх у приміщенні паспортного столу, а саме на пані Ю., працівницю паспортного столу житлового відділу військової частини 25852, і капітана С., начальника відділу дорожнього руху відділення міліції №9. Зокрема, він погрожував останньому, який був працівником органів внутрішніх справ при виконанні службових обов'язків, фізичною розправою. Пан Золотухін не реагував на законні вимоги капітана С. припинити порушення громадського порядку, він спробував залишити приміщення паспортного столу, активно протистояв спробам капітана С. запобігти його хуліганським діям, чинив йому опір, відштовхуючи його і вириваючись, та заважав нормальному функціонуванню паспортного столу.

Таким чином, діючи умисно, пан Золотухін учинив хуліганство, тобто грубе порушення громадського порядку з причини явної неповаги до суспільства, що

супроводжується погрозами застосування насильства і пов'язано з опором представникові влади, який виконує обов'язки по охороні громадського порядку. Ці діяння становлять злочин, передбачений пунктом «б» частини другої статті 213 Кримінального кодексу.

У результаті своєї хуліганської поведінки пан Золотухін був доставлений в кабінет майора К., начальника відділення міліції №9 Ленінського району міста Воронежа при виконанні службових обов'язків, для складання протоколу про вчинення адміністративного правопорушення. Майор К., на виконання своїх службових обов'язків, почав складати протокол про скоєння паном Золотухіним адміністративного правопорушення, передбаченого статтями 158 і 165 Кодексу РРФСР про адміністративні правопорушення. Пан Золотухін, побачивши, що стосовно нього складається протокол про адміністративне правопорушення, почав прилюдно ображати К., нецензурно лягтися на нього як працівника міліції у присутності підполковника Н., помічника командира військової частини 14254, та капітана С., начальника відділу дорожнього руху відділення міліції №9, таким чином умисно принижуючи честь і гідність працівника міліції. Пан Золотухін свідомо ігнорував неодноразові прохання майора К. припинити порушення громадського порядку та образливу поведінку. Після цього пан Золотухін спробував залишити без дозволу кабінет начальника відділення міліції, перекинув ударом ноги стілець, продовжуючи нецензурно лягтися на майора К. і погрожувати йому фізичною розправою.

Таким чином, пан Золотухін навмисно і прилюдно образив представника влади при виконанні службових обов'язків, тобто скоїв злочин, передбачений статтею 319 Кримінального кодексу.

Після того, як протокол про вчинення паном Золотухіним адміністративного правопорушення було складено, його та пані П. посадили в автомобіль для доставлення в Грибановський РВВС Воронежської області. У машині, в присутності пані П.; помічника командира військової частини 14254, підполковника Н.; а також водія Л., пан Золотухін продовжував навмисно принижувати честь і гідність майора К. при виконанні ним своїх службових обов'язків, нецензурно лявся на нього як працівника міліції і таким чином прилюдно ображав його. Потім він прилюдно пригрозив убити майора К., начальника відділення міліції №9, за те, що він порушив проти нього адміністративну справу.

Таким чином, діючи умисно, пан Золотухін погрожував застосувати насильство щодо представника влади у зв'язку з виконанням останнім своїх службових обов'язків, тобто він скоїв злочин, передбачений частиною першою статті 318 Кримінального кодексу.

22. 2 грудня 2002 року Грибановський районний суд виніс своє рішення. Що стосується злочину, передбаченого частиною другою статті 213, районний суд виправдав заявника за таких підстав:

“Вранці 4 січня 2002 року у ... відділенні міліції № 9 [заявник], у стані алкогольного сп'яніння, нецензурно лявся на пані Ю. та пана С., погрожуючи вбити останнього. Він відмовився виконати законні вимоги капітана С., поведився агресивно, відштовхнув С. та спробував утекти. Розглянувши подані в ході провадження докази, суд вважає, що вина [заявника] не була встановлена. 4 січня 2002 року [заявник] був підданий адміністративному арешту строком на

три доби за ті ж самі дії [описуються], передбачені статтями 158 та 165 Кодексу про адміністративні правопорушення. Судове рішення не було ні оскаржене, ні скасоване. Суд вважає, що у діях підсудного немає ознак кримінального злочину, передбаченого пунктом «б» частини другої статті 213, і визнає його невинним.”

23. Районний суд далі визнав заявника винним у прилюдній образі представника влади відповідно до статті 319 Кримінального кодексу. Суд установив, що заявник нецензурно лявся на майора К. і погрожував йому розправою у той час, коли він складав у своєму кабінеті в міліцейському відділенні протокол про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 158 і 165. Заяви майора К. щодо цього питання були підтверджені свідченнями капітана С., підполковника Н. та пані Ю., які також були присутні в кабінеті майора К.

24. Нарешті, районний суд визнав заявника винним у погрозі застосування насильства щодо представника влади відповідно до частини першої статті 318 Кримінального кодексу. На підставі заяв майора К., підполковника Н. та подруги заявника було встановлено, що після складення протоколу про адміністративне правопорушення, заявник та його подруга були доставлені на машині в Грибановський РВВС. У машині заявник продовжував лягтися на майора К. Крім того, він плюнув на нього і сказав, що після звільнення вб'є його і втече. Майор К. сприйняв цю погрозу як реальну, оскільки заявник у минулому вже мав агресивну та жорстоку поведінку.

25. 15 квітня 2003 року Воронежський обласний суд розглянув у спрощеному порядку апеляційну скаргу заявника і залишив це рішення в силі.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО І ПРАКТИКА

26. Конституція Російської Федерації передбачає, що «ніхто не може бути двічі засуджений за один і той самий злочин» (частина перша статті 50).

27. Кримінально-процесуальний кодекс передбачає, що порушена кримінальна справа стосовно підозрюваного або обвинуваченого підлягає закриттю, якщо щодо нього вже є вирок по тому ж обвинуваченню, який набрав законної сили, або не скасована постанова органу дізнання, слідчого, прокурора про закриття справи або про відмову в порушенні справи по тому ж обвинуваченню (пункти 4 та 5 статті 27).

28. Кодекс РРФСР про адміністративні правопорушення (чинний на період, що розглядається в справі) передбачав наступне:

Стаття 158 Дрібне хуліганство

“Дрібне хуліганство, тобто нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян, - тягне за собою накладення штрафу від десяти до п'ятнадцяти мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або – якщо, з огляду на обставини справи та з урахуванням репутації правопорушника, ці заходи не вважаються достатніми, - адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб.”

29. Кримінальний кодекс Російської Федерації (чинний на період, що розглядається в справі) передбачав наступне:

Стаття 213 Хуліганство

“1. Хуліганство, тобто дії, що грубо порушують громадський порядок, виражають явну неповагу до суспільства і супроводжуються застосуванням насильства до громадян або погрозою його застосування, а також знищенням або пошкодженням об'єктів власності – карається ... позбавленням волі на строк до двох років.

2. Те саме діяння, якщо воно:

...

(b) пов'язане з опором представнику влади або іншій особі, яка виконує обов'язки по охороні громадського порядку або припиняє порушення громадського порядку...

– карається обов'язковими роботами на строк від 180 до 240 годин, або виправними роботами на строк від одного до двох років, або позбавленням волі на строк до п'яти років.”

Стаття 318 Застосування насильства щодо представника влади

“1. Застосування насильства або погроза застосування насильства щодо представника влади або його близьких родичів у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків – карається штрафом у розмірі від 200 до 500 мінімумів доходів громадян...або арештом на строк від трьох до шести місяців, або позбавленням волі на строк до п'яти років...”

Стаття 319 Образа представника влади

“Прилюдна образа представника влади при виконанні ним службових обов'язків або з приводу виконання їх – карається штрафом у розмірі від 50 до 100 мінімумів доходів громадян, ... або обов'язковими роботами на строк від 120 до 180 годин, або виправними роботами на строк від шести місяців до одного року.”

30. У пункті 5 своєї Постанови №4 від 27 червня 1978 року (з наступними змінами), Пленум Верховного Суду РРФСР ухвалив, що у

випадках, коли дії особи, яка обвинувачується у дрібному хуліганстві, що тягне за собою адміністративну відповідальність, за ступенем суспільної небезпечності можуть розглядатись як кримінальне правопорушення, проти цієї особи має бути порушена кримінальна справа відповідно до статті 206 Кримінального кодексу РРФСР (замінена статтею 213 Кримінального кодексу Російської Федерації після 1 січня 1997 року) (п. 5). У пункті 20 своєї Постанови №5 від 24 грудня 1991 року (з наступними змінами), Пленум Верховного Суду РРФСР ухвалив, що судам нижчих інстанцій не слід широко тлумачити кримінально-правову заборону хуліганства, щоб виключити випадки притягнення до кримінальної відповідальності осіб, обвинувачених у дрібному хуліганстві, що тягне за собою адміністративну відповідальність.

III. ВІДПОВІДНЕ І ПОРІВНЯЛЬНЕ МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

A. Пакт ООН про громадянські і політичні права

31. Пункт 7 статті 14 Пакту ООН про громадянські і політичні права передбачає наступне:

“Ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону і кримінально-процесуального права кожної країни”.

B. Статут Міжнародного кримінального суду

32. Стаття 20 Міжнародного кримінального суду передбачає наступне:

“1. За винятком випадків, передбачених у цьому Статуті, жодна особа не може судитися за поведінку, яка утворює основу складу злочину, щодо якого ця особа була вже визнана винною чи була виправдана судом.

2. Жодна особа не може судитися іншим судом за злочин, зазначений у статті 5, у зв’язку з яким ця особа була вже визнана винною чи була виправдана судом.

3. Жодна особа, яку було засуджено іншим судом за поведінку, заборонену за змістом статей 6, 7 або 8, не може судитися за ту ж саму поведінку, якщо тільки розгляд в іншому суді:

(a) Не мав на меті звільнити цю особу від кримінальної відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію суду; або

(b) За іншими ознаками не був проведений незалежно або неупереджено відповідно до норм законної процедури, визнаних міжнародним правом, і таким

чином, що, за існуючих обставин, це не відповідало меті притягнути особу до суду.”

С. Європейський союз та Шенгенська угода

33. Стаття 50 Хартії основних прав Європейського союзу, яка була урочисто проголошена Європейським парламентом, Радою та Комісією в Страсбурзі 12 грудня 2007 року (ОJ 14.12.2007, С 303/1), гласить наступне:

“Жодна особа не може бути вдруге судимою чи покараною в кримінальному порядку за злочин, за який вона вже була остаточно виправдана або засуджена за законом на території Європейського союзу.”

34. Стаття 54 Конвенції про застосування Шенгенської угоди від 14 червня 1985 року (далі-КЗШУ) передбачає наступне:

“Особа, щодо якої в одній із Договірних Сторін було винесено остаточний вирок, не може бути притягнута до відповідальності за ті ж самі діяння в іншій Договірній Стороні, за умови, що у разі призначення покарання воно було відбуте, відбувається або більше не може відбуватися відповідно до законодавства Договірної Сторони.”

35. Суд Європейських співтовариств (далі – Суд ЄС) визнав принцип *non bis in idem* в якості основоположного принципу права Європейського співтовариства (див. справу «Лімбургсе Вініл Маатшашпій та інші проти Комісії» (*Limburgse Vinyl Maatschappij NV (LVM) and others v. Commission*), C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P, C-252/99 P та C-254/99, п. 59, 15 жовтня 2002 року):

“...принцип *non bis in idem*, який являє собою основоположний принцип права Європейського співтовариства і є закріпленим у пункті 1 статті 4 Протоколу №7 до ЄКПЛ, виключає, у питаннях конкуренції, щоб підприємство було вдруге визнане відповідальним або притягнуто до відповідальності у зв’язку з діяльністю, що заважає свободній конкуренції, за яку це підприємство вже було покаране або звільнене від відповідальності попереднім рішенням, що не підлягає оскарженню”.

36. У сфері антимонопольного права Суд ЄС застосовував наступний підхід для перевірки дотримання принципу *non bis in idem* («Аалборг Портланд та інші проти Комісії» (*Aalborg Portland and others v. Commission*), C-204/00P, 205/00P, 211/00P, 213/00P, 217/00P, 219/00P, п. 338, 7 січня 2004 року):

“Що стосується дотримання принципу *ne bis in idem*, то його застосування залежить від трьох взаємопов’язаних умов: тотожність фактів, єдиність правопорушника та єдиність правового інтересу, що захищається. Отже, згідно з цим принципом, особу не може бути покараною більше, ніж один раз за одну й ту саму незаконну поведінку для захисту одного і того ж правового капіталу.”

37. Прецедентна практика Суду ЄС у сфері поліцейського і судового співробітництва у кримінальних справах ґрунтується на іншій інтерпретації поняття *idem* (див. справу «Леопольд Генрі Ван Есбрук» (*Leopold Henri Van Esbroeck*), С-436/04, 9 березня 2006 року):

“27. Перш за все, однак, вислів «ті ж самі діяння», що застосовується в статті 54 КЗШУ, свідчить про те, що це положення стосується тільки характеру спірних діянь, а не їхньої правової кваліфікації.

28. Слід також відзначити, що терміни, які використовуються в цій статті, відрізняються від тих, що використовуються в інших міжнародних угодах, в яких закріплено принцип *ne bis in idem*. На відміну від статті 54 КЗШУ, в пункті 7 статті 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та в статті 4 Протоколу №7 до Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод використовується термін «правопорушення», що означає, що правова кваліфікація є важливою тому, що вона є передумовою застосування принципу *ne bis in idem*, який закріплено в цих угодах.

...

30. Принцип *ne bis in idem*, закріплений у цій статті, обов’язково передбачає, що Договірні Держави мають взаємну довіру щодо їхніх систем кримінального судочинства і що кожна з них визнає кримінальне законодавство, яке є чинним в інших Договірних Державах, навіть якщо результати розгляду справ відрізнялися б у разі застосування власного національного законодавства (див. справу [С-385/01] «Гьозютук та Брюгге» (*Gözütok and Brügge*) [[2003] ECR I-1345], п. 33).

31. Звідси випливає, що можливість існування відмінної правової кваліфікації одного й того ж діяння в двох різних Договірних Державах не є перешкодою для застосування статті 54 КЗШУ.

32. З тих самих причин, критерій тотожності охоронюваного правового інтересу не може бути застосований, оскільки цей критерій може варіювати від одної Договірної Держави до іншої.

33. Наведені вище висновки також підкріплюються метою статті 54 КЗШУ, яка полягає в забезпеченні того, щоб ніхто при здійсненні свого права на свободу пересування не був притягнутий до відповідальності за ті ж самі діяння в декількох Договірних Державах (див. справу «Гьозютук та Брюгге» (*Gözütok and Brügge*), п. 38, та справу С-469/03 «Міралія» (*Miraglia*) [2005] ECR I-2009, п. 32).

34. Як зазначив генеральний адвокат у пункті 45 свого Висновку, право на свободу пересування може бути ефективно гарантовано тільки тоді, коли особа, яка вчинила правопорушення, знає, що якщо вона вже була визнана винною і відбула своє покарання, або, у відповідних випадках, була виправдана остаточним рішенням суду у будь-якій державі-члені, то вона може вільно пересуватися в межах Шенгенської зони, не побоюючись судового переслідування в іншій державі-члені на підставі того, що правова система цієї держави кваліфікує вчинене нею діяння як інше правопорушення.

35. Через відсутність гармонізації національних кримінальних законодавств, критерій, що базується на правовій кваліфікації діянь або на охоронюваному правовому інтересі, може створити стільки перешкод для свободи пересування в межах Шенгенської зони, скільки в Договірних Державах існує карних систем.

36. За цих умов, єдиним значущим критерієм для застосування статті 54 КЗШУ є тотожність діянь, яка розуміється як існування низки конкретних обставин, нерозривно пов'язаних між собою.

...

38. ...Остаточну оцінку в даному питанні ... повинні виносити суди, на яких покладене завдання визначення того, чи являють собою діяння, що розглядаються, сукупність обставин, які нерозривно пов'язані між собою у часі, просторі та за своїм предметом.”

38. Суд ЄС підтвердив і розвив цей підхід в останній справі, що стосувалася застосування принципу *non bis in idem* (справа «Норма Краайєнбрінк» (*Norma Kraaijenbrink*), C-367/05, 18 липня 2007 року):

“26. ...слід зазначити, що суд уже визнавав, що єдиним значущим критерієм для застосування статті 54 КЗШУ є тотожність діянь, яка розуміється як існування низки конкретних обставин, нерозривно пов'язаних між собою (див. справу «Ван Есбрук» (*Van Esbroeck*), п.36; справу C-467/04 «Гаспаріні та інші» (*Gasparini and Others*) [2006] ECR I-9199, п. 54, та справу C-150/05 «Ван Страатен» (*Van Straaten*) [2006] ECR I-9327, п. 48).

27. Для того, щоб оцінити, чи існує такий набір конкретних обставин, компетентні національні суди повинні визначити, чи являють собою діяння, які розглядаються у двох справах, сукупність обставин, які нерозривно пов'язані між собою у часі, просторі та за своїм предметом (див. у зв'язку з цим справи «Ван Есбрук» (*Van Esbroeck*), п. 38; «Гаспаріні та інші» (*Gasparini and Others*), п. 56, та «Ван Страатен» (*Van Straaten*), п.52).

28. Звідси випливає, що відправною точкою для оцінки поняття «ті самі діяння» за змістом статті 54 КЗШУ є розгляд у цілому конкретних незаконних діянь, що призвели до порушення кримінальних справ у судах двох Договірних Держав. Таким чином, стаття 54 КЗШУ може застосовуватися лише тоді, коли суд, який розглядає другу кримінальну справу, вважає, що протиправні діяння, будучи пов'язані між собою в часі, в просторі та за предметом, являють собою неподільне ціле.

29. З іншого боку, якщо діяння не являють собою неподільне ціле, той факт, що суд, який розглядає другу справу, вважає, що особа, котра, як стверджується, є винною у вчиненні цих діянь, діяла з таким же злочинним наміром, не є достатнім для того, щоб указати на існування сукупності конкретних обставин, які нерозривно пов'язані між собою і охоплюються поняттям «ті самі діяння» за змістом статті 54 КЗШУ.

30. Як, зокрема, зазначила Комісія ЄС, існування суб'єктивних зв'язків між діяннями, які призвели до порушення кримінальних справ у двох різних Договірних Державах, не обов'язково означає, що існує об'єктивний зв'язок між

такими діями, які, отже, можуть відрізнятися в часі, просторі і за своїм характером.

...

32. ...визначення того, чи є ступінь тотожності і зв'язку між всіма фактичними обставинами, які призвели до порушення кримінальних справ стосовно тієї ж самої особи в двох Договірних Державах, таким, що це дозволяє зробити висновок про «ті самі дії» за змістом статті 54 КЗШУ, належить до завдань компетентних національних судів.

...

36. У світлі вищевикладеного відповідь на перше запитання має бути наступною: статтю 54 КЗШУ слід тлумачити в такому сенсі:

– для цілей застосування цієї статті важливим критерієм є тотожність дій, яка розуміється як існування низки обставин, нерозривно пов'язаних між собою, незалежно від наданої цим діям правової кваліфікації чи охоронюваного правового інтересу;

– різні дії, зокрема, такі як, по-перше, зберігання в одній Договірній Державі доходів від незаконного обігу наркотиків, а по-друге, обмін в обмінному пункті в іншій Договірній Державі грошових сум, що походять від такої діяльності, не повинні розглядатись як «ті самі дії» за змістом статті 54 КЗШУ тільки тому, що компетентний національний суд вважає, що ці дії пов'язані між собою одним і тим же злочинним наміром;

– визначення того, чи є ступінь тотожності і зв'язку між всіма фактичними обставинами таким, що це дозволяє зробити висновок – у світлі вищезазначеного важливого критерію – про «ті самі дії» за змістом статті 54 КЗШУ, належить до завдань цього національного суду.”

D. Американська конвенція про права людини

39. Пункт 4 статті 8 Американської конвенції про права людини гласить наступне:

“Обвинувачена особа, яка була виправдана на підставі рішення, що не підлягає оскарженню, не може знову поставати перед судом з тієї ж підстави.”

40. Міжамериканський суд з прав людини дав наступне тлумачення цьому положенню (див. справу «Лоайза-Тамайо проти Перу» (*Loayza-Tamayo v. Peru*), 17 вересня 1997 року, Серія С № 33, п. 66):

“Цей принцип є спрямованим на забезпечення того, щоб особи, яких судили за конкретні дії, не поставали знову перед судом з тієї ж підстави. На відміну від формулювання, що використовується в інших міжнародних документах з прав людини (наприклад, в пункті 7 статті 14 Міжнародного пакту ООН про громадянські і політичні права, в якому йдеться про те ж саме «правопорушення»), в Американській конвенції використовується вираз «з тієї ж підстави», який є набагато ширшим терміном на користь потерпілого.”

Е. Верховний суд США

41. У Сполучених Штатах правило подвійної відповідальності впливає з П'ятої поправки до Конституції, відповідний пункт якої гласить:

“...ніхто не повинен за те ж саме правопорушення двічі піддаватися загрози позбавлення життя або порушення тілесної недоторканості...”

42. У справі «Блокбургер проти Сполучених Штатів» (*Blockburger v. United States*, 284 U.S. 299 (1932)), в якій обвинувачений продав медикаменти не в оригінальній упаковці та без письмового замовлення покупця, у результаті чого ці дії були розглянуті як два передбачених законом правопорушення, Верховний суд дав таке тлумачення:

“Частина 1 Закону про наркотичні засоби визнає злочином продаж будь-яких заборонених препаратів, якщо вони не упаковані в оригінальну марковану упаковку або не походять з такої упаковки; розділ 2 цього Закону визнає злочином продаж будь-якого з таких препаратів без письмового замовлення покупця. Таким чином очевидним є той факт, що закон передбачає два різні злочини. У даному випадку мав місце лише один продаж, отже постає питання: чи порушили одні й ті ж дії два положення закону, чи вчинила особа два злочина або лише один.

...

Кожний із передбачених злочинів вимагає доведення різних елементів. Правило, що застосовується, полягає у наступному: якщо одне й те ж діяння або угода являють собою порушення двох окремих законодавчих положень, то для визначення того, чи мало місце одне правопорушення або два, треба з'ясувати, чи вимагає кожне положення доведення додаткових фактів у порівнянні з іншим положенням. Наш суд цитує постанову Верховного суду штату Массачусетс у справі «Морі проти Співдружності» (*Morey v. Commonwealth*, 108 Mass. 433: 'A), приймаючи його формулювання: «одне діяння може порушувати два закони, і якщо кожний закон вимагає доведення додаткових фактів у порівнянні з іншим законом, то виправдання або засудження згідно з одним із законів не звільняє відповідача від судового переслідування і покарання згідно з іншим законом.”

43. У справі «Грейді проти Корбін» (*Grady v. Corbin*, 495 U.S. 508 (1990)), яка стосувалася заподіяння відповідачем, паном Корбіном, «смерті людини в результаті керування автомобілем», Верховний суд розробив інший підхід:

“..Технічне порівняння елементів двох злочинів, як того вимагає рішення у справі «Блокбургер» (*Blockburger*), не захищає достатньою мірою обвинувачених від тягара численних судових процедур. Ця справа також демонструє недоліки аналізу, зробленого у справі «Блокбургер» (*Blockburger*). Якби в цій справі було здійснено досконале вивчення питання про «подвійну відповідальність» у контексті послідовних кримінальних переслідувань, то держава могла би судити пана Корбіна чотири рази: за його нездатність триматися правої смуги проїжджої частини, за керування автомобілем у стані алкогольного сп'яніння, за наїзд і за заподіяння смерті. Держава могла би під час кожного судового процесу поліпшувати подання доказів, вивчаючи питання

про те, які свідки дали найбільш переконливі свідчення, які документи мали найбільший вплив на суд, які вступні і заключні доводи більш за все переконали присяжних засідателів. Пан Корбін був би змушений або оскаржувати кожне з рішень, або визнавати себе винним, аби уникнути переслідувань і витрат.

Таким чином, подальше судове переслідування повинне не тільки задовольняти критерій, вироблений у справі «Блокбургер» (*Blockburger*). Як було зазначено у справі «Віталє» (*Vitale*), положення про «подвійну відповідальність» забороняє будь-яке подальше судове переслідування, в рамках якого держава, для того щоб установити важливий елемент складу злочину, який є предметом переслідування, подає докази поведінки, яка є складом злочину, за який обвинувачений уже притягався за законом до відповідальності. ... Вирішальне питання при цьому полягає у тому, яку поведінку буде доводити держава, а не які докази вона подасть на доведення цієї поведінки. Держава не може уникнути дотримання вимог положення про «подвійну відповідальність» тільки шляхом зміни, у разі подальших переслідувань, доказів, поданих для того, щоб довести вчинення тих самих діянь...”

44. Однак, у справі «Діксон проти Сполучених Штатів» (*United States v. Dixon*, 509 U.S. 688 (1993)), Верховний суд повернувся до критерію, розробленому в справі «Блокбургер» (*Blockburger*):

“Захист, що надається у зв’язку зі застосуванням положення про «подвійну відповідальність» є дійсним у випадку кримінального переслідування за неповагу до суду так само, як і у випадку інших кримінальних переслідувань. У випадку численних покарань та повторних переслідувань, заборона «подвійної відповідальності» застосовується, коли два злочини, за які підсудний був покараний або постав перед судом, не відповідають критерію «одні й ті самі елементи складу злочину» або критерію, виробленому у справі «Блокбургер» (*Blockburger*). Цей критерій передбачає перевірку того, чи був у складі кожного злочину елемент, якого не було в складі іншого злочину; якщо ні, то ці злочини повинні розглядатись як «один і той самий злочин» за змістом положення про «подвійну відповідальність», а це положення забороняє будь-яке подальше покарання чи переслідування...”

Хоча критерій «однієї і тієї самої поведінки», вироблений у справі «Грейді» (*Grady*), безсумнівно, перешкодив би [у цій справі] кримінальному переслідуванню, підхід, прийнятий у справі «Грейді» (*Grady*), має бути відкинутий, оскільки він суперечить послідовній прецедентній практиці і спричиняє плутанину. Крім того, правило, прийняте у зв’язку з рішенням у справі «Грейді» (*Grady*), виявилось нестійким у застосуванні (див. справу «Сполучені Штати проти Фелікса» (*United States v. Felix*, 503 U. S. ____)). Навіть якщо суд і не переглядає з легкістю прецеденти, він ніколи не відчував себе змушеним дотримуватися рішень, які є непридатними до застосування або погано вмотивованими.”

ПРАВО

I. ПОПЕРЕДНЄ ЗАПЕРЕЧЕННЯ УРЯДУ

45. Перед Великою Палатою уряд вперше висунув заперечення стосовно невичерпання внутрішніх засобів правового захисту. Він стверджував, що заявник не оскаржив ні обвинувального вироку адміністративного суду, ні рішення про порушення кримінальної справи.

46. Суд нагадує, що відповідно до правила 55 Регламенту Суду, будь-які заперечення щодо неприйнятності скарги, наскільки дозволяють їхній характер та обставини, мають бути винесені Договірною Стороною-відповідачем у її письмових чи усних зауваженнях щодо прийнятності заяви (див. «Прокопович проти Росії» (*Prokopovich v. Russia*), № 58255/00, п. 29, ECHR 2004-XI (витяги), з подальшими посиланнями). На стадії розгляду питання про прийнятність скарги уряд не виніс жодних заперечень щодо вичерпання внутрішніх засобів правового захисту. Таким чином, уряд позбавляється права висувати попередні заперечення щодо невичерпання внутрішніх засобів правового захисту на даній стадії розгляду справи. Заперечення уряду має бути відхилене.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 4 ПРОТОКОЛУ №7

47. Заявник скаржився, посилаючись на статтю 4 Протоколу №7, на те, що після того, як він відбув покарання у вигляді трьох діб адміністративного арешту за дрібне хуліганство, вчинене 4 січня 2002 року, його вдруге було притягнуто до суду за те ж саме правопорушення. Стаття 4 Протоколу №7 передбачає наступне:

“1. Нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави.

2. Положення попереднього пункту не перешкоджають повторному розгляду справи згідно з законом та кримінальною процедурою відповідної держави за наявності нових або нововиявлених фактів чи суттєвих недоліків у попередньому судовому розгляді, які могли вплинути на результати розгляду справи.

3. Жодні відступи від положень цієї статті на підставі статті 15 Конвенції не допускаються.”

А. Чи мало перше покарання кримінальний характер

48. Суд зазначає, що 4 січня 2002 року зачвника було визнано винним у рамках провадження, що здійснювалося відповідно до Кодексу про адміністративні правопорушення та розглядалось як «адміністративне», а не «кримінальне» провадження згідно з російською правовою кваліфікацією. Таким чином, для того, щоб визначити, чи було заявника «остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури держави», має перш за все бути вирішено, чи стосувалося провадження у справі «кримінально-правових» питань за змістом статті 4 Протоколу №7.

1. Висновок Палати

49. Палата, беручи до уваги максимальне покарання (п'ятнадцять діб адміністративного арешту), яке призначається за скоєння правопорушення, передбаченого статтею 158 Кодексу про адміністративні правопорушення, та покарання, яке фактично відбув заявник (три доби адміністративного арешту), вважає, що висновок про винність заявника, винесений у результаті судового розгляду, проведеного 4 січня 2002 року, є рівнозначним засудженню в кримінальному порядку за змістом статті 4 Протоколу №7.

2. Доводи сторін

(а) Заявник

50. Заявник стверджував, що його засудження за злочин, передбачений статтею 158 Кодексу про адміністративні правопорушення, відповідає викладеним у практиці Суду критеріям тлумачення поняття «кримінальне обвинувачення». Він зазначив, що вирішальним фактором для кваліфікації правопорушення «кримінальним» є не фактичне, а потенційне покарання – у його випадку це п'ятнадцять діб адміністративного арешту (він посилається на справи «Енгель та інші проти Нідерландів» (*Engel and Others v. the Netherlands*), 8 червня 1976 року, п. 85, Серія А № 22, та «Лауко проти Словачії» (*Lauko v. Slovakia*), 2 вересня 1998 року, Збірник постанов та рішень 1998-VI). Він нагадав, що його доставили в суд у наручниках, того ж дня визнали винним і засудили до трьох діб адміністративного арешту з негайним виконанням вироку.

(b) Уряд

51. Уряд визнав, що засудження заявника 4 січня 2002 року мало «кримінальний» характер.

3. Оцінка Суду

52. Суд нагадує, що правова кваліфікація процедури згідно з національним правом не може бути єдиним значущим критерієм для застосування принципу *non bis in idem* відповідно до статті 4 Протоколу №7. У протилежному випадку, застосування цього положення було б залишено на розсуд Договірних Держав такою мірою, що це могло б призвести до результатів, несумісних з предметом і цілями Конвенції (див. недавно винесене рішення у справі «Сторбротен проти Норвегії» (*Storbråten v. Norway*) (ріш.), № 12277/04, ECHR 2007-... (витяги), з подальшими посиланнями). Поняття «кримінальна процедура», що міститься в тексті статті 4 Протоколу №7, повинне тлумачитися в світлі загальних принципів, які стосуються відповідних висловів «кримінальне обвинувачення» та «покарання» в статтях 6 і 7 Конвенції відповідно (див. справи «Хаарвіг проти Норвегії» (*Haarvig v. Norway*) (ріш.), № 11187/05, 11 грудня 2007 року; «Розенквіст проти Швеції» (*Rosenquist v. Sweden*) (ріш.), № 60619/00, 14 вересня 2004 року; «Манассон проти Швеції» (*Manasson v. Sweden*) (ріш.), № 41265/98, 8 квітня 2003 року; «Гектан проти Франції» (*Göktan v. France*), № 33402/96, п. 48, ECHR 2002-V; «Маліж проти Франції» (*Malige v. France*), 23 вересня 1998 року, п. 35, Збірник рішень Європейського суду 1998-VII; та «Нільссон проти Швеції» (*Nilsson v. Sweden*) (ріш.), № 73661/01, ECHR 2005-...).

53. Відповідно до усталеної прецедентної практики Суду, існують три критерії, широко відомі як «критерії Енгеля» (див. згадану вище справу «Енгель та інші» (*Engel and Others*)), які повинні враховуватися при визначенні того, було чи не було у справі висунуте «кримінальне обвинувачення». Першим критерієм є правова кваліфікація правопорушення відповідно до національного права, другим – сам характер правопорушення, а третім – ступінь суворості покарання, яке може бути застосоване до винної особи. Другий і третій критерії є альтернативними і не повинні обов'язково застосовуватися у сукупності. Це однак не виключає застосування кумулятивного підходу, коли окремих аналіз кожного критерію не дозволяє зробити однозначний висновок про існування кримінального обвинувачення (див., як останні джерела у даному питанні, справи «Юссіла проти Фінляндії» (*Jussila v. Finland*) [ВП], № 73053/01, пп. 30-31, ECHR 2006-..., та «Езех і Коннорс проти Сполученого Королівства» (*Ezeh and Connors v. the United Kingdom*) [ВП], №. 39665/98 та 40086/98, пп. 82-86, ECHR 2003-X).

54. Відповідно до внутрішнього права, правопорушення «дрібне хуліганство», передбачене статтею 158 Кодексу про адміністративні правопорушення, кваліфікувалось як «адміністративне». Однак, Суд нагадує, що він раніше вказував на те, що сфера законодавства, яка визначається в російській та інших аналогічних правових системах як

«адміністративна», охоплює деякі правопорушення, які мають кримінальну конотацію, але є занадто незначними, щоб регулюватися кримінальним правом та процедурою (див. «Менешева проти Росії» (*Menesheva v. Russia*), № 59261/00, п. 96, ECHR 2006-...; «Галстян проти Вірменії» (*Galstyan v. Armenia*), № 26986/03, п. 57, 15 листопада 2007 року; та «Ціліберберг проти Молдови» (*Ziliberberg v. Moldova*), № 61821/00, пп. 32-35, 1 лютого 2005 року).

55. За своїм характером включення правопорушення «дрібне хуліганство» в Кодекс про адміністративні порушення мало на меті забезпечення захисту людської гідності та громадського порядку, цінностей та інтересів, які зазвичай належать до сфери захисту кримінального права. Відповідне положення Кодексу було спрямоване на всіх громадян, а не на групи, що мають особливий статус. Посилання на «дрібний» характер діянь само по собі не виключає їхньої кваліфікації як «кримінальних» за автономним змістом Конвенції, оскільки ніщо в Конвенції не припускає, що кримінальний характер правопорушення, в сенсі «критеріїв Енгеля», обов'язково вимагає певного ступеня тяжкості (див. вищезгадану справу «Езех» (*Ezeh*), п. 104). Нарешті, Суд вважає, що головні цілі визначення правопорушення, про яке йде мова, а саме його покарання та утримання від його вчинення, є характерними рисами кримінального покарання (там же., пп. 102 та 105).

56. У тому, що стосується ступеня суворості заходу, то він визначається відповідно до максимально можливого покарання, що передбачається відповідним законом. Покарання, що було фактично призначене, не відіграє в цьому випадку суттєвої ролі, але воно не може применшити значення того, що було спочатку поставлено на карту (там же, п. 120). Суд зазначає, що стаття 158 Кодексу про адміністративні правопорушення передбачала в якості максимального покарання п'ятнадцять діб арешту і що заявник був врешті-решт засуджений до трьох діб арешту. Суд підтверджував у багатьох випадках: у суспільстві, яке визнає верховенство права, у тих випадках, коли покарання, що передбачене законом, і покарання, що реально призначається заявнику, є пов'язаним із позбавленням волі, виникає презумпція того, що обвинувачення, висунуте заявнику, має «кримінальний» характер. Така презумпція може бути повністю спростована у виняткових випадках і тільки, якщо позбавлення волі не може розглядатись як «відчутно шкідливе», враховуючи його характер, тривалість і спосіб відбування. (див. вищезгадані справи «Енгель» (*Engel*), п. 82, та «Езех» (*Ezeh*), п. 126.). У даному випадку Суд не вбачає таких виняткових обставин.

57. У світлі вищевикладених міркувань, Суд, так само як і Палата, доходить висновку, що характер правопорушення «дрібне хуліганство» і суворість покарання були такими, що засудження

заявника 4 січня 2002 року підпадає під поняття «кримінальної процедури» для цілей статті 4 Протоколу №7.

В. Чи були правопорушення, за які заявника було притягнуто до відповідальності, одними й тими самими (*idem*)

58. Стаття 4 Протоколу №7 гарантує, що нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано за правопорушення, за яке його вже було остаточно засуджено або виправдано. Враховуючи число обвинувачень, висунутих заявнику в рамках кримінальної процедури, Суд вважає за необхідне визначити з самого початку, чи було кримінальне правопорушення, у якому обвинувачувався заявник, по суті аналогічним адміністративному правопорушенню, за яке він був засуджений.

1. Висновок Палати

59. Палата дійшла висновку, що у тому, що стосується засудження заявника відповідно до статей 318 та 319 Кримінального кодексу за образу представника влади і погрозу застосування насильства щодо представника влади, то воно стосувалося дій заявника, які були вчинені ним пізніше і які відрізнялися від дій, мотивуючих його засудження за «хуліганство». З іншого боку, висунуте заявнику обвинувачення у «хуліганстві» за статтею 213 Кримінального кодексу посилалося на ті ж самі факти, що лежали в основі його засудження за статтею 158 Кодексу про адміністративні правопорушення. Враховуючи, що правопорушення «дрібне хуліганство», передбачене статтею 158, і правопорушення «хуліганство», передбачене статтею 213, мали у своєму складі однакові елементи, а саме порушення громадського порядку, Палата дійшла висновку, що заявник був притягнутий до відповідальності за правопорушення, за яке він уже був засуджений раніше.

2. Доводи сторін

(а) Заявник

60. Заявник вважає, що коли особу було послідовно притягнуто до відповідальності за окремі правопорушення, в основі яких лежало одне й те ж діяння, то перш за все треба розглянути, чи не було в складі цих правопорушень «однакових головних елементів». У прецедентній практиці Суду існування окремих правопорушень визнається, з урахуванням критерію «однакові головні елементи», у п'яти випадках. По-перше, коли дії заявника відрізняються у разі двох правопорушень (як у справі «Манассон» (*Manasson*), згаданий вище). По-друге, коли

самі правопорушення мають різні суттєві ознаки (як у справі «Шутте проти Австрії» (*Schutte v. Austria*), № 18015/03, 26 липня 2007 року, де Кримінальний кодекс передбачав відповідальність за застосування погрози або насильства щодо представника влади, у той час, як Закон про дорожній рух карав просто за відмову водія зупинитися для перевірки документів). По-третє, коли важлива умова, що стосується характеру провини відповідача, вимагається у разі одного правопорушення, але не застосовується у разі іншого (наприклад, доказ умислу або недбалості, як у вищезгаданій справі «Розенквіст» (*Rosenquist*), або доказ умисної бездіяльності, як у справі «Понсетті та Шеснель проти Франції» (*Ponsetti and Chesnel v. France*) (ріш.), № 36855/97 та 41731/98, ECHR 1999-VI). По-четверте, коли санкції відрізняються за своєю метою (наприклад, запобігання злочину та утримання від його скоєння на відміну від покарання за злочин, як у справі «Мйєльде проти Норвегії» (*Mjelde v. Norway*) (ріш.), № 11143/04, 1 лютого 2007 року). По-п'яте, коли санкції стосуються двох різних юридичних осіб (як у справі «Ісаксен проти Норвегії» (*Isaksen v. Norway*) (ріш.), № 13596/02, 2 жовтня 2003 року).

61. Що стосується даної справи, заявник указав, що йому було висунуто кримінальне обвинувачення за статтею 213 Кримінального кодексу за діяння, які він учинив вранці 4 січня 2002 року і за які він уже піддавався адміністративному покаранню. На його думку, правопорушення, за які його було притягнуто до відповідальності за статтею 213 Кримінального кодексу і за статтею 158 Кодексу про адміністративні правопорушення, містили однакові головні елементи, як фактичні, так і юридичні.

62. На думку заявника, обидві судові процедури проти нього стосувалися одних і тих самих фактів, а саме, нецензурної лайки на адресу працівника міліції, порушення громадського порядку, відмови підкорятися вимогам працівників міліції і спроби утекти з міліцейського відділення вранці 4 січня 2002 року. Їхня фактична ідентичність підтверджується описом дій заявника в протоколі про вчинення адміністративного правопорушення від 4 січня 2002 року та в обвинувальному акті від 19 квітня 2002 року.

63. Що стосується правової кваліфікації цих діянь, то заявника можна було притягнути до відповідальності або за статтею 158 Кодексу про адміністративні правопорушення, або за статтею 213 Кримінального кодексу. Незважаючи на те, що *actus reus* цих двох правопорушень не є ідентичним, в їхньому складі містились однакові головні елементи. Поняття “вираження явної неповаги до суспільства” за статтею 213 по суті охоплює вислови “нецензурна лайка [та] образливе чіпляння до громадян” за статтею 158. Заявник посилався на прецедентну практику Верховного суду Росії, який з 1978 року вказував на те, що одне діяння може являти собою або адміністративне

правопорушення «дрібне хуліганство», або кримінальне правопорушення «хуліганство», але ніколи обидва правопорушення (див. пункт 30 вище). Отже, можливість того, що одне діяння являє собою різні правопорушення (*concours ideal d'infractions*), є виключеною у даній справі.

(b) Уряд

64. Уряд стверджував, що заявник учинив два правопорушення, які відрізнялись одне від одного як з фактичної, так і юридичної точки зору.

65. У тому, що стосується фактів, уряд стверджував, що переслідування заявника за «хуліганство» відповідно до частини 2 статті 231 Кримінального кодексу було пов'язане з його нецензурною лайкою на адресу капітана С. та майора К. під час складання останнім протоколу про адміністративне правопорушення, тобто з діями, вчиненими після скоєння заявником адміністративного правопорушення. За твердженням уряду, враховуючи вимоги, згідно з якими адміністративне провадження має здійснюватися «невідкладно» та впродовж «розумного строку», органи влади не змогли відразу ж притягти заявника до відповідальності за ці дії, оскільки вони були зайняті тим, щоб доставити його до суду. Порушення кримінальної справи потребувало додаткового часу та завершення конкретних процесуальних дій. На думку уряду, дана справа схожа за своїми фактичними обставинами на вищезгадану справу «Шутте» (*Schutte*) та на справу «Аскі проти Австрії» (*Asci v. Austria*) (ріш., № 4483/02, ECHR 2006-...).

66. Що стосується правової кваліфікації діянь, уряд визнав, що відповідальність як за адміністративне правопорушення «дрібне хуліганство», так і за кримінальне правопорушення «хуліганство» має на меті охорону одного і того ж правового інтересу, а саме громадського порядку. Однак, ці два правопорушення відрізняються за *actus reus*, за тяжкістю порушення громадського порядку, а також за суворістю передбаченого покарання. Адміністративне правопорушення є менш тяжким, ніж кримінальне правопорушення, оскільки воно передбачає лише відхилення від соціальних і моральних норм, у той час, як кримінальне правопорушення має на увазі застосування насильства щодо представника влади та опір його діям. Уряд зазначив, що «дрібне хуліганство» карається коротшим строком позбавлення волі, до того ж умови утримання під адміністративним арештом є кращими за умови перебування у в'язниці, де відбувають покарання засуджені злочинці. Отже, ці два правопорушення не є тотожними.

(с) Третя сторона

67. Третя сторона наголосила на тому, що французьке слово “*infractio*” і англійське слово “*offence*” мають подвійне значення: по-перше, це реальні, конкретні, зловмисні діяння, що спричиняють порушення громадського порядку, по-друге – правова кваліфікація правопорушення, тобто визначення в правовій нормі діянь, які підлягають покаранню. І один, і другий термін стосуються поведінки правопорушника. Ця плутанина зберігається в міжнародно-правових документах, в яких фактично використовуються обидва вирази («правопорушення» та «факти»). Це пояснює, чому слово “*offence*” (правопорушення) було перекладено в Конвенції про застосування Шенгенської угоди (1999 р.) французькою мовою як “*les mêmes faits*” (одні й ті самі факти).

68. На думку третьої сторони, двозначність понять “*infractio*” та “*offence*” створює плутанину і в самих органах Конвенції. У той час, як Комісія у справі «Ранінен проти Фінляндії» (*Raninen v. Finland*) (№ 20972/92, рішення Комісії від 7 березня 1996 року) та Суд у справі «Градінгер проти Австрії» (*Gradinger v. Austria*) (23 жовтня 1995 року, Серія А № 328-С) використовували слово «правопорушення» для описання діянь заявника, рішення у справі «Олівейра проти Швейцарії» (*Oliveira v. Switzerland*) (30 липня 1998 року, Збірник 1998-V) поклало початок застосуванню нового підходу, оскільки Суд визнав, що різні суди можуть виносити рішення про «окремі правопорушення, навіть якщо ці правопорушення є частиною єдиного злочинного діяння». Таким чином тлумачення поняття «правопорушення» як «діяння» почало поступатися місцем підходу, який автори тексту Протоколу №7 не передбачали.

69. Третя сторона розкритикувала прецедентну практику Суду за її непередбачуваність і правову невизначеність та закликала Суд прийняти більш послідовний підхід. На її думку, підхід, що полягає у визначенні терміна *idem* як «одні й ті самі факти» є набагато безпечнішим для особи, ніж підхід, що ґрунтується на правовій тотожності; його прийняття підвищить рівень довіри до прецедентної практики Суду, яка стосується невідчужуваного права, що ніколи не повинно залежати від дискреційних повноважень національних органів.

3. Оцінка Суду

(а) Огляд існуючих підходів

70. Прецедентна практика, накопичена Судом за весь період застосування статті 4 Протоколу №7, демонструє існування декількох

підходів до вирішення питання про те, чи були правопорушення, за які заявник відповідав перед судом, одними й тими самими.

71. Перший підхід, який фокусується на «одній і тій самій поведінці» заявника, незалежно від правової кваліфікації такої поведінки (*idem factum*), ілюструється рішенням у справі «Градінгер» (*Gradinger*). У цій справі пан Градінгер був засуджений у кримінальному порядку за заподіяння смерті через недбалість, а також оштрафований в адміністративному порядку за керування автомобілем у стані алкогольного сп'яніння. Суд дійшов висновку, що хоча ці два правопорушення відрізнялися за визначенням, характером і цілями, у цій справі мало місце порушення статті 4 Протоколу №7 у зв'язку з тим, що обидва рішення базувалися на одних і тих самих діях заявника (див справу «Градінгер» (*Gradinger*), згадану вище, п. 55).

72. Другий підхід виходить із припущення, що хоча дії відповідача, які призвели до його переслідування, і є одними й тими самими, вони можуть становити кілька правопорушень (*concoures idéal d'infractions*) і розглядатись у рамках окремих проваджень. Цей підхід був розроблений Судом у справі «Олівейра» (*Oliveira*) (згадана вище), в якій заявниця була спочатку засуджена за втрату контролю над транспортним засобом, а потім – за необережне заподіяння тілесних ушкоджень. Її автомобіль виїхав на смугу зустрічного руху, де зіштовхнувся з іншим автомобілем, водій якого в результаті зіткнення отримав тяжкі тілесні ушкодження. Суд визнав, що обставини справи являли собою типовий приклад, коли одне діяння становить *різні* правопорушення, у той час, як стаття 4 Протоколу №7 забороняє судити людей двічі за *одне й те саме* правопорушення. На думку Суду, принцип належного відправлення правосуддя було б краще дотримано, якби обидва правопорушення розглядалися і каралися одним судом у рамках одного судового розгляду. Однак те, що в даній справі було проведено два судові розгляди, не має вирішального значення. Той факт, що окремі правопорушення, навіть якщо вони являли собою частину одного злочинного діяння, були розглянуті різними судами, не призводить до порушення статті 4 Протоколу №7, особливо з урахуванням призначення сукупного покарання (див. згадану вище справу «Олівейра» (*Oliveira*), пп. 25-29). Пізніше, у справі «Гьоктан» (*Göktan*) Суд також постановив, що не мало місця порушення статті 4 Протоколу №7, оскільки одні й ті самі злочинні діяння, за які заявник був засуджений, становили два окремі злочини: правопорушення у зв'язку з незаконним ввезенням наркотиків і порушення митних правил через несплату митних зборів (див. вищезгадану справу «Гьоктан» (*Göktan*), п. 50). Цей підхід було також застосовано у справах «Гот'є проти Франції» (ріш. № 61178/00, 24 червня 2003 року) та «Онгун проти Туреччини» (*Ongun v. Turkey*) (ріш., № 15737/02, 10 жовтня 2006 року).

73. Третій підхід робить наголос на «головних елементах» складів двох правопорушень. У справі «Франц Фішер проти Австрії» (*Franz Fischer v. Austria*) (№ 37950/97, 29 травня 2001 року) Суд підтвердив, що стаття 4 Протоколу №7 допускає переслідування за кілька злочинів що впливають з одного злочинного діяння (*concoures idéal d'infractions*). Однак оскільки засудження або покарання особи вдруге за правопорушення, котрі «розрізняються лише за визначенням», є несумісним з цим положенням Конвенції, Суд зазначив, що йому треба додатково проаналізувати, чи були «головні елементи» цих правопорушень одними й тими самими. Оскільки у справі пана Фішера адміністративне правопорушення, що полягало у керуванні автомобілем у стані алкогольного сп'яніння, і кримінальне правопорушення, що полягало у заподіянні смерті через недбалість у результаті «перебування у стані алкогольного сп'яніння», мали в своєму складі однакові «головні елементи», Суд дійшов висновку про порушення статті 4 Протоколу №7. Він також зазначив, що якби два правопорушення, за які особа переслідується у судовому порядку, співпадали тільки незначно, не було б жодних підстав вважати, що відповідач не міг би бути притягнутий до відповідальності за кожне правопорушення по черзі. Такий же підхід був використаний у справах «W.F. проти Австрії» (*W.F. v. Austria*) (№ 38275/97, 30 травня 2002 року) та «Сайлер проти Австрії» (*Sailer v. Austria*) (№ 38237/97, 6 червня 2002 року). Обидві справи ґрунтувалися на схожих обставинах.

74. З моменту запровадження поняття «головні елементи» Суд часто посилався на нього при розгляді подібних справ. У вищезгаданій справі «Манассон» (*Manasson*) Суд визнав, що головним елементом, за яким порушення податкового законодавства відрізнялося від кримінального правопорушення, було те, що «заявник при поданні своїх податкових декларацій посилався на невірну інформацію, що містилася в бухгалтерських книгах». Так само, у справі «Бахмайєр проти Австрії» (*Bachmaier v. Austria*) (ріш.), № 77413/01, 2 вересня 2004 року) Суд зазначив, що особливо обтяжуюча обставина, а саме керування автомобілем у стані алкогольного сп'яніння, була встановлена лише в рамках розгляду однієї зі справ.

75. У низці справ, пов'язаних із податковими правопорушеннями, було визнано, що два податкових правопорушення відрізняються за своїм злочинним наміром і цілями (див. справу «Розенквіст» (*Rosenquist*), згадану вище). Такі ж дві відмінності були визнані суттєвими у вищезгаданих справах «Сторбротен» (*Storbråten*) та «Хаарвіг» (*Haarvig*).

76. Аналіз, проведений Судом у двох австрійських справах, указав на існування іншого набору «головних елементів». У справі «Хаузер-Спорн» (*Hauser-Sporn*) він зазначив, що правопорушення, яке полягало в ненаданні допомоги жертві нещасного випадку, та правопорушення,

яке полягало у неповідомленні в поліцію про нещасний випадок, розрізнялися за своїми злочинними намірами, а також стосувалися різних дій та бездіяльності (див. «Хаузер-Спорн» проти Австрії» (*Hauser-Sporn v. Austria*), № 37301/03, пп. 43-46, 7 грудня 2006 року). У справі «Шутте» (*Schutte*) «головним елементом» одного правопорушення було використання погроз або сили, як засобу опору представнику влади при виконанні ним службових обов'язків, у той час як «головним елементом» другого правопорушення було лише нездійснення певних дій у контексті безпеки дорожнього руху, а саме відмова зупинитися на вимогу поліції (див. справу «Шутте» (*Schutte*), згадану вище, п. 42).

77. Нарешті, в своєму останньому рішенні з цього питання, Суд дійшов висновку, що два правопорушення не мали однакових «головних елементів», оскільки вони розрізнялися за тяжкістю та наслідками, а також за замахом на соціальні цінності та за злочинним умислом (див. справу «Гарретта проти Франції» (*Garretta v. France*) (ріш.), № 2529/04, 4 березня 2008 року).

(b) Гармонізація підходу, яким треба керуватися

78. Суд вважає, що існування різних підходів для визначення того, чи було правопорушення, за яке заявник був притягнутий до відповідальності, дійсно таким самим, що і правопорушення, за яке він уже був остаточно засуджений або виправданий, викликає правову невизначеність, несумісну з основним правом людини не піддаватися судовому переслідуванню двічі за одне й те саме правопорушення. Саме в цьому контексті Суд покликає дати узгоджене тлумачення поняттю «те саме правопорушення» - елементу *idem*, що є складовою частиною принципу *non bis in idem* – для цілей статті 4 Протоколу №7. Дійсно, в інтересах правової визначеності, передбачуваності і рівності перед законом Суд не повинен, без поважних причин, відхилятися від своїх рішень у попередніх справах; однак, відмова Суду від динамічного і еволютивного підходу може стати перешкодою для будь-яких реформ або вдосконалень (див. «Вільхо Ескелінен та інші проти Фінляндії» (*Vilho Eskelinen and Others v. Finland*) [ВП], № 63235/00, п. 56, ECHR 2007-...).

79. Аналіз міжнародних документів, що викладають у тій чи іншій формі принцип *non bis in idem*, свідчить про різноманітність використаних формулювань. Таким чином, стаття 4 Протоколу №7 до Конвенції, пункт 7 статті 14 Пакту ООН про громадянські і політичні права і стаття 50 Хартії основних прав Європейського союзу посилаються на «те ж саме правопорушення» (“*[même] infraction*”), в Американській конвенції про права людини йдеться про «ту ж підставу» (“*mêmes faits*”), Конвенція про застосування Шенгенської угоди забороняє переслідування за «ті ж самі діяння» (“*mêmes faits*”),

Статус Міжнародного кримінального суду використовує термін «та ж сама поведінка» (“[*mêmes*] *actes constitutifs*”). Відмінність між термінами «ті ж самі діяння» або «та ж сама підстава» (“*mêmes faits*”) з одного боку, та терміном «те ж саме правопорушення» (“[*même*] *infraction*”) з іншого боку, була відзначена Судом Європейських співтовариств і Міжамериканським судом з прав людини як важливий елемент на користь прийняття підходу, що базувався би виключно на тотожності діянь та відмовлявся би від правової кваліфікації таких діянь, як нерелевантної. Зробивши цей висновок, обидва суди підкреслили, що такий підхід буде більш сприятливим для правопорушника, який знатиме, що якщо він був засуджений і відбув покарання або був виправданий, він не повинен побоюватися подальшого переслідування за те ж саме діяння (див. пункти 37 та 40 вище).

80. Суд вважає, що використання слова «правопорушення» в тексті статті 4 Протоколу №7 не може виправдовувати дотримання більш обмежувального підходу. Він нагадує, що Конвенція повинна тлумачитись і застосовуватись таким чином, щоб права, які вона гарантує, були реальними і ефективними, а не теоретичними і ілюзорними. Це - живий документ, який повинен тлумачитись у світлі сучасних умов (див., серед інших джерел, «Тілер проти Сполученого Королівства» (*Tyrer v. the United Kingdom*), 25 квітня 1978 року, п. 31, Серія А № 26, та «Крістін Гудвін проти Сполученого Королівства» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [ВП], № 28957/95, п. 75, ECHR 2002-VI). Положення такого міжнародного договору, як Конвенція, повинні тлумачитись у світлі їхніх цілей і предмету, а також відповідно до принципу ефективності (див. «Маматкулов і Аскарів проти Туреччини» (*Mamatkulov and Askarov v. Turkey*) [ВП], № 46827/99 та 46951/99, п. 123, ECHR 2005-I).

81. Суд далі зазначає, що підхід, при якому робиться наголос на правовій кваліфікації двох правопорушень, є занадто обмежувальним у тому, що стосується прав людини, бо якщо Суд обмежуватиметься висновком про те, що особа була притягнута до суду за правопорушення, які мають різну правову кваліфікацію, він ризикує підірвати гарантії, закріплені в статті 4 Протоколу №7 замість того, щоб робити їх реальними і ефективними, як того вимагає Конвенція (порівняти зі справою «Франц Фішер» (*Franz Fischer*), згаданою вище, п. 25).

82. Таким чином, Суд вважає, що стаття 4 Протоколу №7 має розумітись як заборона переслідування або судового розгляду справи про друге «правопорушення», якщо це правопорушення ґрунтується на однакових фактах або фактах, які, по суті, є тими же самими.

83. Гарантії, закріплені в статті 4 Протоколу №7 починають діяти з початком нового судового переслідування, коли попереднє

виправдання або засудження особи вже набуло сили *res judicata*. На цьому етапі наявні матеріали справи будуть обов'язково включати рішення, яким закінчилося перше кримінальне провадження, а також перелік звинувачень, висунутих заявнику у зв'язку з новою справою. Як правило, ці документи містять виклад фактів, що стосуються правопорушення, за яке заявник уже судився, а також виклад фактів, що стосуються нового правопорушення. На думку Суду, такий виклад фактів являє собою підхожу відправну точку для розгляду питання про те, чи є ці факти тотожними або по суті такими ж самими. Суд підкреслює, що не має значення, яка частина нових звинувачень врешті-решт була прийнята або відхилена в рамках нового провадження, оскільки стаття 4 Протоколу №7 містить гарантії проти того, щоб особа вдруге поставала перед судом або піддавалася ризику бути покараною, а не заборону другого засудження або виправдання особи (порівняти з пунктом 110 нижче).

84. Суд повинен, отже, зосередити увагу на фактах, являючих собою сукупність конкретних фактичних обставин, які стосуються того ж самого відповідача і є нерозривно пов'язаними одна з одною у часі і в просторі. Існування таких обставин має бути доведено для того, щоб забезпечити засудження особи або порушити проти неї кримінальну справу.

(с) Застосування цього підходу у даній справі

85. Суд розпочне свій аналіз обставин даної справи з розгляду послідовності подій, які сталися 4 січня 2002 року, і звинувачень, висунутих проти заявника.

86. Рано вранці подруга заявника була виявлена на території військової частини, після чого вони обидва були доставлені в міліцейське відділення № 9 для надання пояснень. Ніякої справи за фактом незаконного проникнення подруги заявника на територію військової частини порушено не було.

87. Після того, як заявник був доставлений в міліцію, він почав кричати на пані Ю. і на капітана С., та відштовхнув останнього. Потім він спробував утекти, але його зупинили та наділи на нього наручники. Працівники міліції вирішили, що зухвала поведінка заявника становить адміністративне правопорушення.

88. Заявник був доставлений у кабінет майора К., який почав складати протокол про адміністративне правопорушення. Капітан С. та інший працівник міліції також були при цьому присутні. Заявник продовжував непристойно поводитися і лаявся на майора К.

89. Після того, як протокол було складено, працівники міліції посадили заявника в машину, щоб відвезти його в Грибановський РВВС. По дорозі заявник продовжував лаятися на майора К. (який їхав з ним в одній машині) і погрожував убити його.

90. Що стосується порушеної щодо заявника справи, Суд зазначає, що, по-перше, 4 січня 2002 року районний суд визнав заявника винним у вчиненні правопорушення «дрібне хуліганство» відповідно до статті 158 Кодексу про адміністративні правопорушення. Хоча в рішенні районного суду міститься лише одна фраза стосовно встановлених фактів і не вказується на будь-які докази, можна розумно припустити, що це рішення спиралося на протокол про адміністративне правопорушення, складений працівниками міліції і поданий до районного суду (див. пункт 15 вище). Стає очевидним, що заявник був визнаний винним у рамках адміністративного провадження у нецензурній лайці на адресу працівників міліції та у порушенні громадського порядку незабаром після його доставлення в міліцейське відділення №9.

91. У рамках наступного кримінального провадження заявнику було висунуто обвинувачення за трьома пунктами у зв'язку з подіями, що сталися 4 січня 2002 року (див. обвинувальний акт, наведений у п. 21 вище). По-перше він обвинувачувався в «хуліганстві» за статтею 213 Кримінального кодексу за лайку на адресу пані Ю. і капітана С., а також за порушення громадського порядку відразу після його прибуття до міліцейського відділення №9. По-друге, він обвинувачувався в образі представника влади за статтею 319 Кримінального кодексу за лайку на адресу майора К. в його кабінеті в той час, як він складав протокол про адміністративне правопорушення. По-третє, він обвинувачувався у погрозі застосування насильства щодо представника влади за статтею 318 Кримінального кодексу за погрозу вбити майора К. по дорозі в Грибановський РВВС.

92. Таке коротке нагадування подій і обвинувачень указує на те, що під час першого епізоду заявник нецензурно лаявся на пані Ю. і капітана С. у приміщенні паспортного столу, тоді як під час другого і третього епізоду він образив майора К., спочатку в його кабінеті, а потім в машині, і погрожував йому насильством. Таким чином, не було ніякої часової або просторової єдності між трьома епізодами. Звідси випливає, що хоча по суті поведінка заявника протягом усього дня 4 січня 2002 року була практично однаковою (у тому, що він продовжував ображати різних посадових осіб), мова не йшла про одне триваюче діяння, а про різні прояви однієї і тієї ж поведінки заявника у низці окремих випадків (порівняти зі справою «Ранінен» (*Raninen*), згаданою вище).

93. Що стосується другого і третього епізодів за участю майора К., обвинувачення проти заявника були висунуті в перший і єдиний раз у рамках кримінального судочинства. Тому він не може стверджувати, що його було притягнуто до суду за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено. Відповідно до цього не виникає жодного питання у сенсі статті 4 Протоколу №7 стосовно

кримінального переслідування заявника за статтями 319 і 318 Кримінального кодексу.

94. Ситуація, однак, є іншою у зв'язку з хуліганством, за яке заявник спочатку був засуджений в адміністративному порядку за статтею 158 Кодексу про адміністративні правопорушення, а потім притягнутий до відповідальності за статтею 213 Кримінального кодексу. Оскільки мова тут йде про ту ж саму поведінку того ж самого обвинуваченого і в тих же самих часових рамках, Суд зобов'язаний перевірити, чи були обставини правопорушення, за яке заявник був засуджений, і обставини правопорушення, за яке він був притягнутий до відповідальності, ідентичними або по суті тими же самими.

95. Визначення правопорушення «дрібне хуліганство» за статтею 158 охоплює три види забороненої поведінки: “нецензурну лайку в громадських місцях”, “образливе чіпляння до громадян” та “інші подібні дії, що порушують громадський порядок”. Існування кожного з цих елементів є саме по собі достатнім для визнання особи винною. Суд узяв до уваги два елементи з трьох: нецензурну лайку та відмову підкорятися вимогам представника влади, що може бути витлумачено як тип “дій, що порушують громадський порядок”.

96. У ході подальшого кримінального провадження заявнику було висунуте обвинувачення за пунктом «б» частини 2 статті 213 Кримінального кодексу. У зв'язку з цим державному обвинуваченню треба було довести, що відповідач (а) грубо порушив громадський порядок або виражав неповагу до суспільства; (б) застосовував насильство або погрожував застосувати насильство, а також (с) чинив опір представнику влади. Обвинувачення стверджувало, що заявник нецензурно лаявся на пані Ю. і капітана С., а також відштовхнув останнього і погрожував йому фізичною розправою. До завдань Суду не належить вирішувати, чи був кожен із цих елементів належним чином обґрунтований, оскільки, як було зазначено вище, засудження особи у результаті другої судової процедури не є обов'язковим елементом для застосування гарантій статті 4 Протоколу №7. Достатньо того, що заявник міг бути притягнутий до суду та/або був фактично засуджений на основі цих обвинувачень.

97. Факти, що призвели до винесення проти заявника адміністративного обвинувачення, стосувалися порушення громадського порядку, що проявилось у формі нецензурної лайки на адресу працівників міліції пані Ю. та капітана С. та у відштовхуванні останнього. Ті ж самі факти стали головним елементом обвинувачення за статтею 213 Кримінального кодексу, згідно з яким заявник порушив громадський порядок, що проявилось у формі нецензурної лайки, погроз застосування насильства та опору капітану С. Таким чином, факти, викладені у двох справах, відрізнялися тільки одним елементом, а саме погрозою застосування насильства, що не згадувалося в рамках

першого провадження. Відповідно до цього, Суд вважає, що кримінальне обвинувачення за пунктом «б» частини 2 статті 213 повністю охоплювало обставини правопорушення, передбаченого статтею 158 Кодексу про адміністративні правопорушення, і що, зворотно, правопорушення «дрібне хуліганство» не містило ніяких елементів, які не містилися б у складі правопорушення «хуліганство». Факти цих двох правопорушень повинні розглядатися по суті як одні й ті самі для цілей статті 4 Протоколу №7. Як Суд підкреслював вище, факти двох правопорушень являють собою єдину точку порівняння, і довід уряду, що вони відрізняються за суворістю передбаченого покарання, не має значення для аналізу Суду.

С. Чи мало місце дублювання судових процедур (*bis*)

1. Висновок Палати

98. Палата нагадала, що стаття 4 протоколу №7 не обмежується правом не бути двічі покараним, але передбачає й право не піддаватися судовому переслідуванню і не поставати перед судом вдруге. Вона визнала, що доводи уряду про те, що заявник в остаточному підсумку був виправданий у кримінальній справі за обвинуваченням у хуліганстві, ніяк не впливають на його твердження про те, що він був притягнутий до відповідальності і перебував перед судом за цим обвинуваченням вдруге.

99. Палата підкреслила, що кримінальна справа стосовно заявника була порушена і велася працівниками того же міліцейського відділення, а розглядалася тим же суддею, що і адміністративна справа. Вона дійшла висновку, що російські органи влади дозволили порушити кримінальну справу, незважаючи на те, що вони знали, що заявник уже був засуджений за те ж саме правопорушення в адміністративному порядку.

100. Нарешті, Палата дійшла висновку, що порушення принципу *non bis in idem* не було причиною виправдання заявника. Виправдний вирок був винесений на підставі, що стосувалася суті справи, а саме тому, що обвинувачення не довело винності заявника згідно з критерієм доведеності вини, як це вимагається в кримінальному судочинстві на відміну від адміністративного судочинства.

2. Доводи сторін

(а) Заявник

101. Заявник стверджував, що стаття 4 Протоколу №7 застосовується не тільки у випадках, коли особа була засуджена двічі,

але також у випадках, коли вона двічі переслідувалась у судовому порядку, незалежно від того, була вона у результаті засуджена чи ні. Він нагадав, що у справі «Градінгер» (*Gradinger*) це положення застосовувалося, хоча заявник і був засуджений за одне правопорушення і виправданий за інше. Він також був притягнутий до відповідальності, постав перед судом і в остаточному підсумку був виправданий у вчиненні «хуліганства», хоча і був засуджений за «дрібне хуліганство», правопорушення, яке мало ті ж самі головні елементи. На його думку, така ситуація являє собою порушення принципу *non bis in idem*.

102. Заявник крім того стверджував, що його справа відрізняється від справи «Щукіна проти Литви» (*Ščiukina v. Lithuania*) (ріш., № 19251/02, 5 грудня 2006 року), в якій державні суди однозначно визнали, що мало місце порушення принципу *non bis in idem* та вказали на можливість зняти попередню судимість за адміністративне правопорушення. У даній же справі просте посилання в судовому рішенні від 2 грудня 2002 року на адміністративну справу, порушену проти заявника, не може тлумачитись як визнання порушення права заявника не притягатися до суду двічі. В рішенні жодного разу не згадується принцип *non bis in idem*, чи то як конституційна норма, чи як норма міжнародного права у сфері прав людини, чи як положення Кримінально-процесуального кодексу. Якщо спиратися на російське законодавство, то заявник у будь-якому разі не міг би скористатися перевагами, що надає цей принцип, оскільки гарантії проти дублювання судових процедур застосовуються тільки до «злочинів», тоді як заявник був засуджений за правопорушення, що кваліфікується як адміністративне. Заявник був виправданий не з причини повторного характеру судового переслідування, а у зв'язку з відсутністю доказів його вини.

103. Заявник висловив занепокоєння з приводу підходу, запровадженого у справі «Зігарелла проти Італії» (*Zigarella v. Italy*) (ріш., № 48154/99, 3 жовтня 2002 року), згідно з яким у разі відсутності будь-якої шкоди, доведеної заявником, стаття 4 Протоколу №7 буде вважатися недотриманою тільки, якщо органи влади порушують нову справу зі знанням того, що обвинувачений уже був притягнутий до суду в рамках попереднього провадження. Він стверджував, що мало ймовірно, що справу може бути порушено без відома держави, оскільки кримінальні справи завжди порушуються державними органами. У будь-якому випадку фактичне становище заявника відрізняється від становища заявника у справі «Зігарелла» (*Zigarella*), оскільки російські органи влади переслідували його у судовому порядку більш, ніж чотирнадцять місяців, з повним усвідомленням попередньої судимості.

(b) Уряд

104. Уряд стверджував уперше перед Великою Палатою, що заявник міг оскаржити адміністративне судове рішення про своє засудження в суді вищої інстанції. Крайній строк для подання апеляції – 10 днів, але він може бути продовжений на прохання однієї зі сторін. Оскільки заявник не оскаржив адміністративне судове рішення про своє засудження, воно не набуло статусу «остаточного» за змістом статті 4 Протоколу №7.

105. У ході розгляду справи Палатою уряд стверджував, що районний суд виправдав заявника за обвинуваченням у хуліганстві, передбаченому статтею 213 Кримінального кодексу, і, таким чином, виправив попереднє порушення прав заявника, допущене у ході розслідування. Оскільки друге провадження у справі закінчилося виправданням заявника за обвинуваченням у хуліганстві, дублювання судових процедур не мало місця. Уряд не став повторювати цей аргумент перед Великою Палатою.

(c) Третя сторона

106. Третя сторона виступила зі критикою рішення Суду у справі «Зігарелла» (*Zigarella*), яке, на його думку, запроваджує новий критерій застосовності, який не існує в оригінальному тексті статті 4 Протоколу №7 і стосується передбачуваної мети цього положення. Згідно з цим критерієм тільки нові, навмисно порушені справи, можуть розглядатись як недотримання правила *non bis in idem*. Третя сторона закликала Суд відмовитися від цього додаткового критерію, оскільки він може виявитися в майбутньому небезпечним.

3. Оцінка Суду**(a) Чи існує «остаточне» рішення**

107. Суд нагадує, що мета статті 4 Протоколу №7 полягає в недопущенні повторного провадження у кримінальній справі, яке закінчилося винесенням «остаточного» рішення (див. згадані вище справи «Франц Фішер» (*Franz Fischer*), п. 22, та «Градінгер» (*Gradinger*), п. 53). Відповідно до Пояснювальної доповіді до Протоколу №7, яка у свою чергу відсилає до Європейської конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків, «рішення є остаточним, ‘якщо, згідно з традиційним формулюванням, воно набуло сили *res judicata*. Так відбувається, коли рішення є безвідкличним, тобто коли більше не існує звичайних засобів правового захисту, або коли сторони вичерпали такі засоби або пропустили встановлений крайній термін, не скориставшись такими засобами’». Цей підхід добре вкоренився в прецедентній практиці Суду (див., наприклад,

«Нікітін проти Росії» (*Nikitin v. Russia*), № 50178/99, п. 37, ECHR 2004-VIII, та «Хорчаг проти Румунії» (*Horciag v. Romania*) (ріш.), № 70982/01, 15 березня 2005 року).

108. Рішення, які можуть бути оскаржені у звичайному порядку, виключаються зі сфери застосування гарантій, що містяться в статті 4 Протоколу №7 доти, поки граничний термін подання апеляції ще не закінчився. З іншого боку, надзвичайні заходи, такі, як прохання про відновлення провадження у справі або клопотання про продовження закінченого строку, не беруться до уваги при визначенні того, чи був розгляд справи остаточно завершеним (див. вищезгадану справу «Нікітін» (*Nikitin*), п. 39). Хоча ці засоби правового захисту і являють собою продовження першого судового розгляду справи, «остаточний» характер рішення не залежить від їхнього використання. Важливо відзначити, що стаття 4 Протоколу №7 не виключає можливості відновити провадження у справі, як це чітко зазначається в пункті 2 цього положення.

109. У даній справі адміністративне рішення від 4 січня 2002 року було надруковано на стандартному бланку. В рішенні вказувалося, що воно не підлягає оскарженню і набуває законної сили з моменту оголошення (див. пункт 19 вище). Однак, навіть якщо припустити, що рішення, як стверджував уряд, підлягало оскарженню впродовж десяти днів з моменту його ухвалення, воно набувало сили *res judicata* зі впливом цього терміну. Ніякі інші звичайні засоби правового захисту не були доступні для сторін. Адміністративне рішення мало, отже, на 15 січня 2002 року характер «остаточного» в автономному сенсі Конвенції, тоді як провадження у кримінальній справі почалося 23 січня 2002 року.

(b) Чи перешкоджає виправдання заявника застосуванню гарантій статті 4 Протоколу №7

110. Так само як і Палата, Суд нагадує, що дія статті 4 Протоколу №7 не обмежується правом не бути двічі покараним, але поширюється і на право не піддаватися двічі переслідуванню або не притягатися двічі до суду (див. вищезгадану справу «Франц Фішер» (*Franz Fischer*), п. 29). Якби це було не так, то не було б необхідності в статті 4 Протоколу №7 додавати слово «покарано» до вислову «притягнуто до суду», оскільки це було б простим дублюванням. Стаття 4 Протоколу №7 застосовується навіть тоді, коли особа була притягнута до відповідальності, але в результаті судового розгляду її справи не була засуджена. Суд нагадує, що стаття 4 Протоколу №7 містить три окремі гарантії і передбачає, що нікого не можна (i) переслідувати, (ii) притягати до суду або (iii) карати вдруге за те ж саме правопорушення (див. справу «Нікітін» (*Nikitin*), згадану вище, п. 36).

111. У даній справі заявник був остаточно засуджений за дрібне хуліганство і відбув призначене за це покарання. Він був згодом обвинувачений у хуліганстві і взятий під варту. Судовий розгляд тривав більше десяти місяців, протягом яких заявник повинен був брати участь у розслідуванні і поставати перед судом. Таким чином, те, що він був у кінцевому підсумку виправданий, ніяк не впливає на його твердження про те, що він був притягнутий до відповідальності і судився за цим обвинуваченням вдруге. З цієї причини Велика Палата так само, як і Палата, вважає необґрунтованим твердження уряду про те, що повторення судової процедури не мало місця, оскільки заявник був в остаточному підсумку виправданий у зв'язку з обвинуваченням, висунутим за частиною 2 статті 213 Кримінального кодексу.

(с) Чи позбавило виправдання заявника його статусу жертви

112. Нарешті, Суд розгляне альтернативний довід уряду про те, що виправдання заявника за справою, порушеною відповідно до частини 2 статті 213 Кримінального кодексу, позбавило його статусу «жертви» стверджуваного порушення статті 4 Протоколу №7.

113. Суд зазначає, що раніше він уже привертав увагу до того, що спосіб, у який національні органи влади діють у разі порушення двох справ, може мати значення для визначення статусу заявника як «жертви» стверджуваного порушення статті 4 Протоколу №7 відповідно до послідовних критеріїв, запроваджених у його прецедентній практиці. Таким чином, у справі «Зігарелла» (*Zigarella*) (див. вище) національні органи влади здійснювали провадження у двох справах щодо заявника одночасно. Після винесення «остаточного» рішення у першій справі, вони припинили провадження у другій справі на тій підставі, що воно здійснювалося з порушенням принципу *non bis in idem*. Суд погодився з тим, що органи влади чітко визнали порушення та, припинивши другий судовий розгляд, запропонували відповідне виправлення ситуації. Тому заявник утратив свій статус «жертви» стверджуваного порушення статті 4 Протоколу №7.

114. Суд розробив цей підхід у справі «Фалкнер» (*Falkner*), у якій він зауважив, що національні органи влади повинні мати можливість виправити ситуацію, як ту, що склалась у цій справі, коли перше провадження здійснювалось адміністративним органом, не маючим для цього необхідних повноважень. Оскільки цей державний орган згодом визнав свою помилку, припинив розгляд і компенсував накладений штраф, заявник більше не міг стверджувати, що він постраждав у результаті цієї судової процедури (див. «Фалкнер проти Австрії» (*Falkner v. Austria*) (ріш.), № 6072/02, 30 вересня 2004 року).

115. Таким чином, Суд погодився з тим, що у випадках, коли національні органи порушують дві справи, але пізніше визнають порушення принципу *non bis in idem* та пропонують відповідне

виправлення ситуації, наприклад, шляхом припинення або анулювання другої процедури та скасування її результатів, Суд може дійти висновку, що заявник утратив свій статус «жертви». У протилежному випадку, органам влади було б неможливо виправити стверджуване порушення статті 4 Протоколу №7 на національному рівні, і принцип субсидіарності втратив би більшу частину своєї корисності.

116. Звертаючись до фактів даної справи, Суд не бачить жодних ознак того, що російські органи влади в будь-який момент судового розгляду визнали порушення принципу *non bis in idem*. Виправдання заявника за частиною 2 статті 213 Кримінального кодексу не мотивувалося тим, що він уже був засуджений за ті ж самі діяння відповідно до Кодексу про адміністративні правопорушення. Посилання на адміністративну процедуру від 4 січня 2002 року в тексті постанови від 2 грудня 2002 року було простою констатацією того, що ця процедура мала місце. З іншого боку, з тексту постанови чітко випливає, що районний суд розглянув докази проти заявника і встановив, що вони не відповідали критерію доведеності у кримінальному судочинстві. Таким чином, виправдувальний вирок ґрунтувався скоріше на матеріально-правових, ніж на процесуальних підставах.

117. Невизнання національним судом факту порушення принципу *non bis in idem* відрізняє дану справу від вищезгаданої справи «Щукіна» (*Ščiukina*), у якій Верховний суд Литви чітко визнав порушення цього принципу з посиланням на положення Конституції Литви та Кримінально-процесуального кодексу.

118. У російській правовій системі, однак, заборона повторного судового розгляду обмежується сферою кримінального правосуддя. Відповідно до Кримінально-процесуального кодексу, попереднє засудження за аналогічне по суті адміністративне правопорушення не є підставою для припинення кримінальної справи (див. пункт 27 вище). Крім того, Конституція Росії захищає особу тільки від повторного засудження за один і той самий «злочин» (див. пункт 26 вище). Таким чином, на відміну від справи «Щукіна» (*Ščiukina*), російські суди не мають у своєму розпорядженні правових норм, які дозволили б їм уникнути повторення судового розгляду в ситуації, коли обвинувачений притягується до суду за правопорушення, за яке він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до Кодексу про адміністративні правопорушення.

119. У світлі вищевикладеного, Суд вважає, що виправдання заявника за частиною 2 статті 213 Кримінального кодексу не позбавило його статусу «жертви» стверджуваного порушення статті 4 Протоколу №7.

D. Короткий виклад обставин справи та висновок Суду

120. Суд установив, що заявник був визнаний винним у «дрібному хуліганстві» в рамках адміністративної процедури, яка повинна прирівнюватися до «кримінальної процедури» в автономному сенсі цього поняття в Конвенції. Після того, як засудження стало «остаточним», проти нього було висунуто кілька кримінальних обвинувачень. Більшість із них стосувалися дій заявника, вчинених ним у різний час і в різних місцях. Однак, обвинувачення заявника у «хуліганстві» стосувалося тієї ж самої поведінки, що і обвинувачення у «дрібному хуліганстві», і охоплювало по суті ті ж самі факти.

121. У світлі вищевикладеного, Суд вважає, що справа, порушена стосовно заявника за пунктом «б» частини 2 статті 213 Кримінального кодексу, стосується, по суті, того ж самого правопорушення, за яке він був засуджений на підставі остаточного рішення за статтею 158 Кодексу про адміністративні правопорушення.

122. Отже, мало місце порушення статті 4 Протоколу №7.

III. ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

123. Стаття 41 Конвенції передбачає:

“Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або Протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію.”

A. Шкода

124. У рамках розгляду справи в Палаті заявник залишив визначення суми компенсації за моральну шкоду на розсуд Суду. Палата присудила йому 1500 євро (EUR).

125. У рамках розгляду справи у Великій Палаті заявнику не було запропоновано висунути нові вимоги щодо справедливої сатисфакції.

126. Суд не вбачає підстав відмовлятися від оцінки Палати, яку було здійснено на засадах справедливості. Згідно з цим, Суд присудив заявнику 1500 євро в якості компенсації моральної шкоди, плюс будь-який податок, який може бути нарахований на цю суму.

B. Судові витрати

127. У рамках розгляду справи в Палаті заявник вимагав виплатити йому 12700 рублів у якості компенсації витрат на послуги двох адвокатів, що представляли його інтереси в російських судах; 500 євро

за десять годин роботи пана Коротєєва і 300 фунтів стерлінгів (GBP) за три години роботи пана Ліча, які представляли його інтереси в Європейському суді, а також 138 фунтів стерлінгів 10 пенсів за здійснення письмового перекладу.

Палата присудила йому 1000 євро в якості компенсації судових витрат, плюс будь-який податок, який може бути нарахований на цю суму.

128. Заявник вимагав виплатити йому додатково 1724 євро 70 центів та 4946 фунтів стерлінгів у зв'язку з розглядом справи за статтею 43 Конвенції. Ці суми були розподілені таким чином: 1380 євро за 23 години роботи пана Коротєєва, 4017 фунтів стерлінгів за 40 годин 10 хвилин роботи пана Ліча, 344 євро 70 центів та 159 фунтів стерлінгів як компенсацію їхніх транспортних витрат і витрат на проживання в Страсбурзі, а 770 фунтів стерлінгів, що залишились, як компенсацію адміністративних витрат і витрат на здійснення перекладу.

129. Уряд стверджував, що дані вимоги «суперечать принципу необхідності та розумності судових витрат». Він також стверджував, що адміністративні витрати та витрати на здійснення перекладу не були викладені достатньо детально.

130. Відповідно до усталеної прецедентної практики Суду, компенсація судових витрат, зазначених заявником, присуджується тільки тою мірою, якою вони були дійсно зазанані, а також були необхідними й розумними в кількісному відношенні (див. «Бельзюк проти Польщі» (*Belziuk v. Poland*), 25 березня 1998 року, п. 49, Збірник 1998-II).

131. У даній справі Суд зазначає, що заявник був представлений паном Коротєєвим і паном Лічем з самого початку судового розгляду. Він переконаний, що вказані ставки та години роботи є розумними і що ці витрати були дійсно зазанані представниками заявника. Спираючись на подані документи, Суд присудив заявнику 9000 євро у якості компенсації судових витрат, плюс будь-який податок, який може бути стягнуто з заявника. Присуджена сума має бути переказана на банківський рахунок представників у Сполученому Королівстві, вказаний заявником.

С. Пеня

132. Суд вважає належним призначити пеню, виходячи з розміру граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, плюс три відсотки.

З ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО

1. *Відхиляє* попереднє заперечення уряду;
2. *Вирішує*, що мало місце порушення статті 4 Протоколу №7;
3. *Вирішує*
 - (а) що держава-відповідач має виплатити впродовж трьох місяців наступні суми, які підлягають конвертації у російські рублі за курсом на дату платежу:
 - (i) 1500 євро (одну тисячу п'ятсот євро), плюс будь-який податок, який може бути стягнуто з цієї суми, в якості компенсації моральної шкоди;
 - (ii) 9000 євро (дев'ять тисяч євро), плюс будь-який податок, який може бути стягнуто з заявника, в якості компенсації судових витрат; ця сума має бути переказана на банківський рахунок представників заявника в Сполученому Королівстві;
 - (б) що зі спливом вищезазначених трьох місяців і до моменту виплати на ці суми має нараховуватися пеня, виходячи з розміру дійсної на цей період граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, плюс три відсотки.

Учинено англійською і французькою мовами і проголошено публічно у Палаці прав людини в Страсбурзі 10 лютого 2009 року.

Майкл О'Бойл
Заступник Секретаря

Жан-Поль Коста
Голова

© Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2012 р.

Офіційними мовами Європейського суду з прав людини є англійська і французька. Цей переклад було здійснено за підтримки Цільового фонду Ради Європи з прав людини (www.coe.int/humanrightstrustfund). Суд не несе відповідальності ні за переклад, ні за його якість. Текст можна завантажити з бази даних прецедентної практики Європейського суду з прав людини (HUDOC) (<http://hudoc.echr.coe.int>) або з будь-якої іншої бази даних, до якої цей документ був переданий Судом. Він може бути відтворений у некомерційних цілях за умови наведення повної назви справи, вищевикладених авторських прав та з посиланням на Цільовий фонд з прав людини. Для використання будь-якої частини перекладу цього документа в комерційних цілях, прохання звертатися за наступною адресою : publishing@echr.coe.int

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2012.

The official languages of the European Court of Human Rights are English and French. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court, nor does the Court take any responsibility for the quality thereof. It may be downloaded from the HUDOC case-law database of the European Court of Human Rights (<http://hudoc.echr.coe.int>) or from any other database with which the Court has shared it. It may be reproduced for non-commercial purposes on condition that the full title of the case is cited, together with the above copyright indication and reference to the Human Rights Trust Fund. If it is intended to use any part of this translation for commercial purposes, please contact publishing@echr.coe.int

© Conseil de l'Europe/Cour Européenne des droits de l'homme, 2012

Les langues officielles de la Cour européenne des droits de l'homme sont le français et l'anglais. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour, et celle-ci decline toute la responsabilité quant à sa qualité. Elle peut être téléchargée à partir de HUDOC. La base de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (<http://hudoc.echr.coe.int>), ou de toute autre base de données à laquelle HUDOC l'a communiquée. Elle peut être reproduite à des fins non-commerciales, sous réserve que le titre de l'affaire soit cité en entier et s'accompagne de l'indication de copyright ci-dessus ainsi que de la référence au Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme. Toute personne souhaitant se servir de tout ou partie de la présente traduction à des fins commerciales est invitée à le signaler à l'adresse suivante publishing@echr.coe.int